

universal. De este lado del Pirineo, en el Bajo Aragón, Carlos Laliena estudia los nombres con un componente toponímico en el monedaje de 1397 y el fogaje de 1495 para establecer tanto las corrientes generales de inmigración tras las grandes crisis demográficas como las diferentes dinámicas del medio urbano y del medio rural. Cierra la lista de estudios específicos Isabel María Madureira Franco, con una presentación general de las prácticas antroponímicas, relativamente conservadoras, en Oporto en el siglo XIV, y con un interés particular por el significado en términos individuales y comunitarios de los componentes toponímicos.

Los quince estudios están precedidos de un largo prefacio del lingüista François Jacquesson, que es en sí mismo una contribución más sobre la función del nombre de persona en los relatos en que se reconoce una sociedad, o parte de la misma, y van seguidos de un denso y penetrante balance de Patrick Geary. A lo que sigue una bibliografía que agrupa cómodamente la de todos los autores del volumen. El resultado es a la vez una obra de referencia para la antroponimia como clave de lectura de las sociedades medievales y un muestreo de algunas líneas de investigación punteras en el medievalismo actual.

JUAN JOSÉ LARREA
Universidad del País Vasco

Stefano M. CINGOLANI, *Diplomatari de Pere el Gran. 1. Cartes i pergamins (1258-1285)*, Barcelona, Fundació Noguera - Lleida, Pagès, 2011, 713 pp. (Col·lecció diplomataris; 62). ISBN 978-84-9975-135-1.

L'actiu catalanòfil Stefano M. Cingolani, que ja ens ha ofert una monografia sobre *Pere el Gran. Vida, actes i paraula*, Barcelona 2010, ens presenta ara una voluminosa col·lecció documental entorn de la figura de l'esmentat sobirà, *Diplomatari de Pere el Gran. 1. Cartes i pergamins (1258-1285)*, Barcelona 2011, dins les publicacions de la meritòria Fundació Noguera. Es tracta d'un aplec de 462 documents (si la inclusió de diversos bis no em fa errar en el recompte), en bona part inèdits, precedits encara d'un apèndix a la introducció amb quatre textos més. Ni cal dir que aquest recull esdevindrà des d'aquest precís moment punt de referència obligat per conèixer millor no sols la figura del rei Pere sinó el context històric de la seva època.

L'obra s'enceta amb una breu, però essencial introducció, on ja el mateix Cingolani assenyala els punts forts de la seva aportació, que es posa molt dignament a la cua d'estudis substancials anteriors, en particular els deguts a Ferran Soldevila, amb els seus *Pere el Gran*, 2 vols., Barcelona 1950-1962, i *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona 1963. Perquè ni cal dir que disposar en un sol volum de bona part d'una documentació que il·lustra fins al mínim detall els aspectes més significatius de l'administració pública (i privada) d'un regnat, és d'una utilitat màxima. Més, quan, com en el present cas, els diplomes recollits ens informen dels més variats aspectes, que van des de la infància del futur monarca fins al seu traspàs. Disposem, per tant, des d'ara de les bases documentals per conèixer millor un capítol important de la història del nostre país. Les primeres paraules, doncs, no poden ser sinó d'agraïment per l'important treball dut a terme per Cingolani.

D'altra banda, un diplomatarí ampli no deixa de constituir sempre un conjunt de petits diplomataris. I el que ens ocupa no n'és una excepció, característica que permet, així mateix, de tenir un coneixement més complet també de la vida i activitats d'altres personatges; normalment, de personalitats de nota, alguns del mateix *entourage* reial i, per tant, de pròcers que també tingueren una importància significativa en el desenvolupament dels principals esdeveniments socials i polítics de l'època. Basti esmentar Sibil·la, comtessa d'Empúries i vescomtessa de Bas; Roger Bernat, comte de Foix i vescomte de Castellbò; Ponç Hug IV i V, comtes d'Empúries; Arnau Roger, comte de Pallars; el vescomte de Bearn, Gastó; Ramon, vescomte de Vilamur; Sança, vescomtessa de Cabrera; Udalard, vescomte de Bas.

Desfilen també per les nostres pàgines oficials reials, com els importants jueus Astruc i Mossè Ravaia; el veguer de Barcelona i batlle de Cervera Ferrer Mallol, o Bernat Escrivà. No hi manquen eclesiàstics de relleu, com l'abat de Sant Feliu de Girona, sagristà de Girona i futur bisbe de València, Jaspert de Botonac, que ja apareix com a bisbe electe el 22 de maig de 1277 (doc. 82); l'abat de Sant Joan de les Abadesses, Berenguer; mestres i comandors del Temple i de l'Hospital, o el canonge de Girona Ponç d'Urtx.

Són abundantment testimoniats nobles com els Anglesola; Berenguer de Puigverd; Dalmau de Palol; Blasco Eiximèn d'Aierbe, preceptor de l'infant Alfons; Blasco Pérez d'Azlor, mentor de l'infant Jaume; Guillem de Canet; Guillem Ramon de Josa; Ramon de Guàrdia i el seu fill Ponç; Ramon d'Orcau; Ramon de Montcada; Ramon de Pinell; Ramonet de Cardona; Ruy Eiximèn de Luna; Blanca de Creixell, i Giovanne da Procida.

Hom documenta l'activitat de jurisperits de primer ordre, com Bernat de Prat de Besalú, Bernat de Vic, Jaume de Bianya, l'ardiaca Ramon de Besalú, Ramon de Tullà, i s'esmenten tres professors de lleis: un Albertí (doc. 161), un Arnau de Torre (doc. 166), aquest també conseller del rei (doc. 169), i un Galceran de Vilanova (doc. 4, ap.).

Entre altres personatges del món de la cultura, hom pot citar Dalmau de Requesens, xantre de Girona (doc. 26; doc. 41); Jaume d'Alboredes, xantre de Sant Feliu de Girona (doc. 70); Guillem de Miravalls, xantre de Mallorca (doc. 201). Fins i tot hom testimonia Ramon Llull, present, pel que sembla, a Mallorca el 10 de desembre de 1279 (docs. 201 i 202), però, aparentment, ja no el 18 de febrer de 1280 (docs. 209 i 210); també surten testimoniats Guillem Llull i Arnau Llull (doc. 16). I no hi manquen Arnau de Vilanova, a qui l'infant Pere confirmà la donació que el seu pare, el rei Pere, li havia fet del castell d'Ollers (doc. 435), i sant Ramon de Penyafort (doc. 16).

Atès l'origen de la documentació no sobta de trobar-hi una rica disparitat tipològica, amb diversos tractats i convinences del major interès històric, i una notable representació de judicis.

En definitiva, com s'esdevé en tot diplomatarí, una munió d'interessos podran trobar colmades les aspiracions més diverses. Les meves se centren bàsicament en la història de la cultura escrita a partir de les aproximacions que permeten la Filologia, la Codicologia i la Paleografia de manera especial, per la qual cosa, si se'm permet, faré alguns comentaris sota aquest punt de vista i algunes reflexions en veu alta, si més no, per a mi mateix.

De nou haig d'al·ludir en primer lloc als criteris d'edició (o a la manca d'uns criteris consensuats previ un procés de reflexió i de discussió entre els especialistes).

Repassem els distints apartats d'un diplomatarí. Tota col·lecció documental ve sempre precedida de la reducció a cronologia actual de l'antiga. No insistiré sobre les dificultats encara irresoltes del procediment que comunament hom fa servir per a aquest càlcul; m'hi he referit a bastament. En la present ocasió, però, vull fer notar l'interès que té l'observació inclosa en el doc. 331, del 30 de desembre de 1282, expedit a Reggio Calàbria, quan l'escrivà explica:

Et licet data tam predictarum ipsius regis Petri et nostrarum quam eciam presentium et aliarum pro parte ipsius regis Petri presentibus consimilium litterarum uideatur in annis Domini discordare, eo quod earundem litterarum nostrarum data facta est secundum Romane Ecclesie totiusque fere Italie regnique nostri Sicilie consuetudinem generalem anno Domini M^oCC^oLXXXIII^o currente, et earundem litterarum regis Petri data facta est anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo secundo secundum consuetudinem regni Aragonum et quam plurimum aliarum partium ultramontanarum, horum annorum descriptione diuersa, scilicet, octogesimi tertii et octogesimi secundi, quamquam secundum diuersitatem regionum in positione ac uocabulo discordante, uno tamen et eodem in existentia permanente, nullum tamen propter hoc aliquibus dubium generetur, sed sit firma singulis certitudo quod tam predicte de potestate ipsius duodecim tradita ipsius regis Petri et nostre, quam presentes et ipsius regis Petri hiis consimiles et correspondentes littere, fuerunt uno et eodem anno, mense, die et indicione confecte (doc. 331).

Els documents del rei Pere, com és normal, acostumen a estar assenyalats amb data tòpica, cosa que permet de resseguir els seus itineraris. Normalment Cingolani recull aquest detall en la datació moderna, però per motius ignorats deixa de fer-ho en algunes ocasions, com en el doc. 101, tramitat a València; el doc. 226, a Osca; el doc. 236, a Estremoz; el doc. 435, a Barcelona. O no és suficientment precis altres vegades, com en els docs. 2, 3 o 30, on s'indica la ciutat d'expedició, Barcelona, però no el lloc concret, el palau reial; o com el doc. 260 escrit al palau episcopal de Lleida, o el doc. 436 fet a l'església dels framenors de Tortosa. El doc. 97, del 21 d'agost de 1277, fou despatxat durant el setge de Montesa; el doc. 214, del 7 de juny de 1280, durant el setge de Balaguer, i el doc. 397, del 30 de juny de 1284, durant el setge d'Albarrasí.

Per què, d'altra banda, ometre l'utilíssima indicació del dia de la setmana en què queia la data, quan aquesta informació consta al cronograma? El 21 d'octubre de 1269 s'esdevingué en dilluns (doc. 16); el 15 de novembre de 1276, en diumenge (i l'acte de coronació reial se celebrà al matí a l'església de Sant Salvador de Saragossa) (doc. 67); també s'escaigué en diumenge el 4 de març de 1277 (doc. 73) i el 14 de juliol de 1280 (doc. 220). El 27 de març de 1281 era dijous (doc. 245); el 14 d'agost de 1281, dimecres (doc. 259); el 31 de juliol de 1282, dissabte (doc. 297) i el 25 de setembre de 1285, dimarts (doc. 455).

Cal fer notar, d'altra banda, que el doc. 207 és datat per l'any de la Nativitat, per la qual cosa semblaria del 2 de febrer de 1279 i no de 1280, i que el doc. 380 sembla del 10 de febrer i no pas del 2.

Dels regestos, el lector n'espera el resum substancial del contingut del diploma. Certament s'ha de ser parc en el redactat, però mai fins al punt d'ometre aspectes essencials de l'acció jurídica posada per escrit. I aquí és on potser Cingolani

s'ha manifestat massa estalviador. Fins al punt que, alguna vegada, aquesta manera de procedir el duu a la inexactitud. Així, en el doc. 2, en el qual es recullen els pactes matrimonials entre l'infant Pere i Constança, filla del rei Manfred de Sicília, se'ns diu que el matrimoni "s'ha de celebrar l'1 de maig vinent", però, en el text original, hi llegim que hom acordà *quod dictum matrimonium complebitur... hinc* (28 de juliol de 1260) *usque ad primam diem proximi mensis may*, és a dir, que s'havia de celebrar abans del proper 1 de maig.

En altres casos, sense arribar a l'error, no diu tota la veritat. Quan l'1 de juny de 1268 el cavaller Ramon de Paó vengué a l'infant Pere les seves possessions a la parròquia de Sant Pere de Figueres (doc. 12), n'exclougué algunes (*retineo etiam michi et excipio de dicta uendicione quandam feminam meam nomine Borrellam, que moratur apud Petramlatam*) i salvà alguns drets (*saluo iure Mascarosii de Ortali, per quem teneo ad feudum duos campos uocatos de Regs, et quoddam ospicium quod fuit Bernardi de Figeriis, et mansatam Petri Analec, et mansatam d'en Figeres Momir, que tenentur ad feudum pro dicto Mascarosio de Ortali*). L'infant Pere, el 22 d'abril de 1275, de Barbastre estant, concedí a Ponç de Gualba el castell de Montnegre pel preu de 18.000 sous de Barcelona (doc. 36); però aquests eren de moneda de tern. Quan l'infant Pere comprà a Bertran de Calassanç, a Lleida, un cavall de pèl bru, el 3 d'agost de 1275, li costà 1.500 sous jaquesos; però es comprometé a pagar-los-hi el proper Nadal (doc. 37). No es diu en un altre regest que en la definició que féu Astruc Ravaia, batlle de l'infant Pere, en nom d'aquest de qualsevol acció legal, en quedaren específicament exclosos els homicidis i les invasions d'esglésies si es feren sense causa de guerra: *Ab hac autem diffinitione et remissione excipio et excludo homicidia et inuasiones ecclesiarum, si qua per uos uel aliquem uestrum facta fuerunt sine guerra* (doc. 53).

Per mor d'exactitud, també cal observar que, les 400 dobles d'or de Castella esmentades al regest són, d'acord amb el text, 440, no 400 (doc. 87); o que Elisén no era germana de Sibil·la, sinó cunyada (doc. 185). En el regest del doc. 137, trobaria més exacte dir "a més" en comptes de "a canvi". I en el regest del doc. 455, en lloc d'explicar que Sibil·la era "ja esposa del difunt Camí de Peramola", potser hom podria precisar que era "vídua de Camí de Peramola i actual esposa del cavaller Guillem de Puig".

Però en alguna avinentesa hom diria que el sentit del text ha estat mal capit. Quan el 19 de juliol de 1276 el sagristà de Girona i futur bisbe de València, Jaspert de Botonac, i el canonge de la mateixa seu, Ponç d'Urtx, es comprometeren a donar guiatge a Blanca de Creixell, és a dir, a escortar-la, a ella i al seu seguici, en el seu desplaçament per anar a cobrar 20.000 sous melgoresos i en el seu retorn a lloc segur amb la predita quantitat, obtinguda per la venda que féu dels castells de Pontós i de Creixell, són ells, els dos canonges, i no pas l'infant Pere, els que prometeren no restituir al predit infant les penyores que ells tenien dipositades en garantia fins que Blanca no hagués tornat a la seva llar sana i estàlvia amb la integritat dels diners. És més, si ella no arribava a cobrar els referits diners, ells s'obligaven a portar les penyores a Amer escortats per Guillem Galceran o algú altre "cum militibus armatis" (doc. 50).

No em sembla correctament comprès tampoc el doc. 226. El rei Pere no concedí a Ramon de Prenafeta l'estany del castell de Lleida, sinó l'estança "dum nobis placuerit".

També em sembla mal interpretat el doc. 83. Crec que el que s'hi diu és que el veguer del rei al Vallès, Pere Basset, renuncià a tota acció legal contra Pere Gavarra no pas per haver ajudat aquest a Albert de Sarrià, sinó precisament per haver-li causat, a ell i a alguns dels seus homes, diversos danys: al mateix Albert de Sarrià, li havia pres un bou, un altre al seu home Guillem de Feu i un cabrit a Berenguera Rossella, entre altres greuges.

Tot i que el mot “bandit” sembla relacionar-se etimològicament amb el fràncic ‘bann’, terme d'ampli ús medieval en la seva forma llatinitzada “bannus”, amb els significats d' “ordre comminatoria” o “sanció (per incomplir-la)”, no crec que traduir “banniti” per “bandits” sigui el més exacte en la frase “qui fuerant banniti pro nobis” (doc. 78). Diria que el seu significat està més proper aquí al de “sancionats” o, fins i tot, “proscrits”, per referir-se, sens dubte, a unes persones que havien infringit un ban o mandat de l'autoritat.

Pel mateix motiu precisaria també la traducció de “bandejats” del regest del doc. 278, referida a uns “banniti”, que havien rebut aliment d'Arnau de Serra de Gavarret i dels seus germans. Recordem a aquest respecte que el mateix Pere, encara infant, en la cessió que féu del castell de Montnegre a Ponç de Gualba estipulà ben clarament la següent clàusula: *Item quod uos uel heredes aut successores uestri in dicto castro uel terminis suis, non recipiatis bannitos, depredatores nec aliquos malefactores uel culpabiles nobis. Immo incontinenti cum sciueritis eos esse infra terminos dicti castri, teneamini eos perquirere et facere (in?) posse uestrum absque aliqua fraude ad capiendum eos; et si potestis capere, tradere nobis uel uicario nostro Barchinone* (doc. 36).

En tractar dels regestos –i dels índexs– un hom no pot ometre alguna consideració al criteri de l'adaptació al català actual dels antropònims i topònims, i, en el diplomàtic que ens ocupa, alguna vegada la traducció dels noms propis no sembla del tot encertada. Diria que Burd Ferrer és Bord Ferrer (doc. 64); Pere de Quadre, Pere de Quadres (doc. 64); Bernat de Lletó, Bernat de Lledó (doc. 82); Zareal, Sarreal (doc. 84); Berenguer de Manso, Berenguer de Mas (docs. 453 i 455); Guillem de Canellis, Guillem de Canelles (doc. 459). Potser seria millor Renall que no pas Rinald (doc. 123), Gilabert de Fàbrega que no pas Gilabert de Fàbrica (doc. 187), Ferrer Maiol abans que Ferrer Mayol (doc. 203), per bé que, sens dubte, és preferible Ferrer Mallol, del llatí “Malleolum”, tal com apareix més endavant (doc. 310). Sembla incongruent de traduir “Arnau de Bellsost, batlle de Bossost”, quan el text diu “Arnaldo de Belsost, habitatori de Belsost, baiulia de Belsost” (doc. 125). “Raimundus de Toylano”, traduït constantment als regestos Ramon de Taialà (doc. 335 i *passim*), sembla, en realitat, Ramon de Tollà o Tullà, tal com altrament prova el doc. 428, redactat en català, on s'hi llegeix “Ramon Toylla”.

Ocasionalment el nom no sembla ben entès i es deixa en llatí. L'Esteve de “Querchu” dels índexs és evidentment Esteve d'Alzina. Al segle XIII era freqüent la llatinització del cognom també i, per això, no s'han de fer dos personatges distints de Bernat de Roca i Bernat de “Rupe”, ni tampoc de Guillem d'Abella i de Guillem de “Ape”, els quals apareixen diferenciats als índexs. També diria que era una mateixa persona Ramon Març i Ramon March, que jo entenc Marc. En aquest apartat també convindria unificar els Guillem Ros i l'Ermengart dels regestos amb els Guillem Roig i l'Ermengarda dels índexs; i clarificar per què als regestos surt gairebé sempre Mon-

talbà i als índexs Montblanc. Jaume d'“Alboritis”, en fi, penso que es pot interpretar Jaume d'Alboredes i Duran de “Pirario”, Duran de Perer.

En el capítol de curiositats dels noms propis, podem assenyalar que un jutge de la cúria de Montpeller, el 1263, tenia el nom de Guiu Capdeporc (doc. 8); que un Bernat, que era saig, es deia de cognom Braguerut (doc. 77). També documentem un Dalmau Honrat (doc. 141), un Dolcet Pellicer i un Pere de Matavaques (doc. 144), un Amor de Dionís (doc. 196), un Castelló Ponç de Malferit (doc. 198), un Pere Maleit (doc. 220), un Nicolau Salvatge (doc. 278), un Guillem Orelles (doc. 296), un Bernat Embriac (doc. 361), un Guillem Paiví (doc. 364), un Guillem Eixerit (doc. 364), un Ramon Jugador i un Bernat de Bonpàs (doc. 381), un Eunuc de Jaserà (Lacera?) (doc. 390), un Pere Nicolau de Capdefonts (doc. 421), un Ferrer Estornell (doc. 436), i un Arnau i un Pere Cabrit (doc. 440).

La vídua de Bernat de Sant Daniel es deia Tolosa (doc. 19); l'esposa de Guillem Bany d'Armentera, Girona (doc. 69). També apareix un Narbonès Sastre (doc. 160) i un Besalú Burgès (doc. 286).

Pel que fa als topònims, esmentem que una població aragonesa es deia Triste al costat d'una altra anomenada Rompesacos (doc. 46). Més poètic és el topònim que acompanya el nom de Pere de Roca de Bellvespre (doc. 274), que més endavant és anomenat Pere de Ribes de Bellver (doc. 332), i se'n fa dues persones diferents amb sengles entrades als índexs.

Continuant amb els noms propis, fa de mal dir si algun suposat cognom no és, en realitat, un simple nom comú, indicador d'un càrrec o ofici. Així no sé si “Raimundus Precentor” no ha de ser “Raimundus, precentor” (doc. 12); si “Raimundus Iaufredi Piscatori” no correspon a “Raimundus Iaufredi, piscator” (doc. 19); si “Marchus Pictor iunior” no és “Marchus, pictor” (doc. 115); si “Guilelmus Pintor” no és “Guilelmus, pintor” (doc. 436). També diria que “Petrus Clericus de Campis, rector ecclesie de Presiis, publicus notarius de Basso” correspon a “Petrus, clericus de Campis” (doc. 212), i que, almenys en el document ara adduït, “Bernardus Scriptor” ha de ser “Bernardus, scriptor” (doc. 334). I és que no ha de passar per alt que “precentor, pictor, pintor, clericus i scriptor” (“piscatori” sembla mal transcrit), van en nominatiu i no en genitiu com caldria esperar d'un cognom.

Pel que respecta a l'aparat heurístic, és de lamentar la seva eixutesa. L'editor no indica si els diplomes són originals o còpies, i s'ometen, massa sovint, les referències a edicions anteriors.

En canvi, es nota –i és molt de lloar– la decidida voluntat de presentar els textos ben editats. Per això sobta que, per una malentesa voluntat de fidelitat, l'autor hagi optat per presentar en el cos del text aquelles parts que han estat cancel·lades. Bastaria remetre aquestes en nota a peu del document. Ja prou complicat és de llegir uns textos sovint paraliteraris, per afegir-hi la dificultat visual d'unes equivocacions que el mateix escriptor va observar i va cancel·lar pels mitjans que ell tenia a l'abast. Vegeu, per exemple, els docs. 19bis i 52, més en aquest darrer cas –i altres– on ja el mateix escriptor indica després de la seva signatura el text suprimit. No crec tampoc que s'hagi de deixar en el text principal les diplografies, que també poden ser perfectament remeses en nota a peu de text i agilitzar, així, la lectura d'aquest (doc. 185 i *passim*).

Una de les constatacions que salten immediatament a la vista en el present recull diplomàtic és que la llatinitat dels textos és millor que la mitjana d'altres de

contemporanis, cosa ben explicable si tenim en compte que es tracta d'uns escrits redactats en bona part a la cancelleria reial. A més s'ha de tenir present que, al segle XIII, amb totes les excepcions que hom vulgui, el nivell de domini del llatí per part de notaris i escrivans va millorar força respecte del conjunt dels escrivents de les èpoques anteriors de l'alta edat mitjana. D'aquí la conveniència, encara més inexcusable que en altres casos, de presentar uns textos nets i d'aquí també que algunes lectures ens deixin en el dubte de la seva fidelitat. Aquest és el cas, per exemple, de "a predicto pater noster" (doc. 6); "damus... quindecim milibus quingentis solidis melguriensis", "omnes aliis supradicti" (doc. 21).

No sé, d'altra banda, si "nomine <nomine>" no s'ha d'interpretar "nomine nostro" (doc. 24); si "uenerabilibus patris" no és "uenerabilibus patribus" (doc. 29). També proposaria esmenar "[cum] com[e]s [P]alarie[nsis]" per "cum comite Palarien-se", "racionem" per "racione", "situs paratus" per "sitis paratus" (doc. 34 bis), "inter dictum Poncium et Petro de Sancto Clemente" per "et Petrum de Sancto Clemente" (doc. 35), "Poncium de Urgio, canonicum Gerundensis" per "canonicum Gerunden-sem" o "Iazpertus de Botenaco, Gerundensi sacrista" per "Gerundensis sacrista" (doc. 50). De fet, diria que gairebé mai no es resol bé l'abreviatura dels gentilicis. Vegeu, per exemple, "uobis... Iosperto de Bothonaco, Gerundensis sacriste", "presentibus ... Raimundo de Caselle, ciue Gerundensis", "Gerundensis canonico", "de capitulo Gerundensis" (doc. 51); "canonico Vicensis" (doc. 52); "pro se et ecclesia Vicensis" (doc. 64).

També em semblen esmenables les lectures "Causam que uertitur uel uerti speratur inter uicario uille Regalis" per "inter uicarium", "pro paucis et treuguis" per "pro pacibus" (doc. 52); "nomini eiusdem" per "nomine" (doc. 53); "Presentibus testibus Ffortunius, Tirasonensis episcopus, Petrus, episcopo Sancte Marie de Albar-racino" per "Ffortunio, Tirasonense episcopo, Petro" (doc. 67); "aliqua excusatio-nem" per "aliquam", "de Guilelmi" per "de Guilelmo", "cum Bernardum" per "cum Bernardo", "ad tria milia D solidis" per "solidos"; no acabo d'entendre, en el mateix document, "ad et mi" (doc. 77); "inclite recordationis regi Aragonum" per "regis", "mercatores comuni et manifesti" per "comunes", "ad terminis nostri regnis" per "ad terminos (o terminum) nostri regni" (doc. 91); "recipienti nomen predictorum" per "nomine" (doc. 92); "fuimus requisiti" per "fuerimus requisiti" (doc. 94); "de-tis domino rege" per "regi" (doc. 98); "retinatis" per "retineatis", "omnes alios" per "alii" (doc. 105); "sub conditionis" per "sub conditionibus" (doc. 107); "solidos" per "solidorum" (doc. 109); "pro mille solidos" per "solidis" (doc. 117); "compelle" per "compellere" (doc. 138); "marcharum" per "marchas" (doc. 147); "dictis causis" per "dictas causas" (doc. 168); "aliquis alius locum tenentem domini regis" per "tenens", "renuncians illi legis" per "legi" (doc. 189); "en sinsuper" per "et insuper" (doc. 211); "ad sonum et cornu" per "ex cornu" (doc. 212); "morte peruentus" per "preuentus" (doc. 222); "alisque ullo ualore" per "absque" (doc. 241); "[Qua quidem] castlaniam" per "[Quam quidem]" (doc. 308); "rustici uero uel familia forum" per "eorum" (doc. 367); "Que[m q]uidem sententia" per "Que [q]uidem sententia", "nolebant procederunt" per "procedere" (doc. 387, un document molt interessant, textualment força més revisable); "uocato iusticie Valencie" per "iusticia" (doc. 391); "interfec-ti fuerunt Guilelmus et Berengarius Sancii, filiorum Sancii de Durban" per "filii" (doc. 403); "ecclesia Minorise ... nec habuit nec consueuit habere scribaniam uicarie, set uicarius tamen" per "sed uicarium tantum" (doc. 428); "cum omni reuerentia et

honorem” per “honore”, “litteris nuper animo gratulanti recepimus” per “litteras” (doc. 459); “dimittimus ... reg[e A]ragonum” per “reg[i]”, “mixtas et quaslibet aliis” per “alias”, “cum cru[ce] ma]gna[m]” per “cum cru[ce] ma]gna”, “unam yconiam siue ymagi[ne]” per “ymagi[nem]” (doc. 4, ap.).

Em quedo en el dubte de si “Arnaldi de Ganet” no és “Arnaldi de Gauet” (doc. 148); de si “Michael Griçol, publicus Ilerdensis notarius” no és “Michael Gaçol” (doc. 172), o de si “Raimundum de Toires” no és “Raimundum de Torres” (doc. 297), i si “Mererata” no s’ha d’esmenar per “Meserata” (doc. 112). Però asseguraria que “Bernardus Menciguerra” és “Menaguerra” (doc. 218), i també creuria que “Queix” és “Oueix”, que “Biusa” és “Buiria”, que “Ciruia” és “Tiruia” i que “Crestuy” és “Arestuy” (doc. 254). Semblantment faria del Gavaret del regest, Gavaret (doc. 278), i no sé si “Turrana” no és “Tiurana” (doc. 363).

Notem en aquest apartat que els documents originals ens ensenyen la manera correcta d’escriure Terraça (doc.416) o Palamors (doc. 106).

L’ús que fa l’editor de majúscules i minúscules no sempre és clar –ja hem vist la problemàtica d’alguns suposats cognoms–, però diria que “ultra portus” ha de ser “ultra Portus” (doc. 13), i incloure’l, per tant, als índexs, on no sé veure esmentat el riu “Claro Undaris”, transcrit, d’altra banda, “riuo claro Undaris” (doc. 19); no hi surten tampoc el “comes d’Andony” (doc. 119), ni el “terme d’Aynna” (doc. 129), entre alguna altra petita mancança.

Per què, d’altra banda, unes vegades escriure “Gerundensis” (docs. 26 o 40) i altres “gerundensis” dins un mateix document (doc. 40), com succeeix també per al cas de “Riuipullensis/riuipullensis” (doc. 223)? Per què “in palacio domini regis” (doc. 2 i 3) i “in Palacio Barchinone” (doc. 30)? Per què, en el mateix text, “malgurensis” (*recte* malgurenses) i “uicario Gerundense” (*recte* Gerundensi) (doc. 69)? Quin criteri fa escriure una vegada “Michael barbitonssoris” (doc. 98) i una altra “Guilelmus Barbitonsoris” (doc. 112)?

En una documentació on, ben encertadament ara, s’introdueixen comes i no punts entre els signataris, quan així ho requereix la sintaxi, no s’entén per què s’escriu “Signum” amb majúscula i no “signum” amb minúscula, tal com pertoca (doc. 119 i passim). El mateix hom podria dir segurament de la transcripció “Ego Talis dono Tibi Tali” (doc. 377).

Algunes incongruències internes, d’altra banda, ben difícils d’evitar en una edició de textos tan extensa, ens les mostra també el criteri d’ús de la puntuació. Així, per limitar-me sols a un parell d’exemples, s’escriu “diffinimus uobis, predicto domino infanti” (doc. 21) i immediatament després “promittimus uobis domino infanti” (doc. 22). En una lletra que l’infant Pere adreça al sagristà de Girona (“dilecto sacriste Gerundensi”, no pas “Gerundensis”), s’hi llegeix: “cum receperitis possessionem predictam et homagium hominum predictorum dicta castra, tradatis fideli nostro”; i semblaria millor “homagium hominum predictorum, dicta castra tradatis” (doc. 65). Com més correcte sembla “nullo tempore reuocabimus. Predictam namque ratificationem” que no pas “nullo tempore reuocabimus predictam namque ratificationem” (doc. 112).

L’incís “inquam” no es marca mai. I així trobem: “Vendo inquam premissa omnia” (doc. 72), “Predicatam inquam domum” (doc. 188 i passim). El mateix cal dir de la frase “quod absit” (doc. 331 i passim), que, al doc. 422, redactat en català, apareix perfectament traduïda com “ço que Déus no uuyla”.

No crec que tingui justificació d'escriure determinats mots de manera separada. Com "ex nunc" i "ex tunc", en comptes de "exnunc" i "extunc" (doc. 19), "ab hinc" en lloc de "abhinc" (doc. 43), "ex inde" i no "exinde" (doc. 65), "in antea" i no "inantea" (doc. 80), "aygua lexia" i no "aygualexia" (doc. 141), "ad inuicem" i no "adinuicem" (doc. 147), "in simul" i no "insimul" (doc. 236). També em sembla que cal escriure "adiurandum de calumpnia" i no "ad iurandum" (doc. 259), i "malefactor" i "malefactionem" i no "male factore" i "male faccionem" (doc. 367). També seria partidari d'escriure "imperpetuum" quan el preverbi "in-" ha passat a "im-"; més encara en un cas hipercaracteritzat com "ad im perpetuum", que no sembla admetre altra solució que "ad imperpetuum" (doc. 440). Diria que també és millor "garcifillato" que no pas "garci fillato" (doc. 4, ap.).

Pel contrari em sembla que caldria escriure "terre meritis", no "terremeritis" (doc. 141), i "quam plurimum", no "quamplurimum" (doc. 268).

Per què, d'altra banda, "contrafacere" (doc. 225) i, en canvi, "contra uenire" (doc. 261)? O per què "extra ordinarias" (doc. 239) i immediatament després "extraordinarias" (doc. 240)?

El costum d'escriure anacrònicament com a "v" la "u" consonàntica abans de la reforma de Petrus Ramus i no saber què fer amb la "i" del mateix valor, induïx també el nostre autor a transcriure "iurgiorum", "Iacobus", "iudicis" (doc. 8), o "huius", "iam" i "eius" (doc. 114), però, en canvi, "Sajeura" (doc. 112), "Jerb" o "perjúries" (doc. 262).

Però, en el present diplomatari, no sols trobem els textos redactats en llatí, sinó també en català, occità, aragonès i castellà, el que augmenta el valor lingüístic del diplomatari. Fixem-nos tanmateix només en alguns aspectes lèxics. És sabut que el llenguatge medieval tendeix a l'ús de sinònims, més quan es tracta de textos de naturalesa jurídica, on interessa de deixar ben clara i delimitada l'acció legal recollida per escrit. Aquesta manera de fer ens facilita el coneixement del valor semàntic de determinats mots, que, d'alguna manera, s'expliquen com en les glosses, les quals tampoc no són absents dels nostres textos. Així llegim: "in congeriem frugum, quod uulgo dicitur modoleo siue garbera", "maleficio quod uulgo dicitur tala" (doc. 367, a. 1283).

També veiem com es defineix el concepte "dodarium" com "donatio propter nupcias" (doc. 3, a. 1260) o se'ns precisa el de "familia" en "omnibus de familia uestra, militibus et peditibus terre uestre" (doc. 21, a. 1272); també se'ns explica ben bé el significat de "merces" en "mercibus siue rebus quas emerent uel uenderent seu portarent" (doc. 91, a. 1277), el de "consules siue rectores uille" (doc. 160, a. 1279), el de "manumissores siue executores testamenti" (doc. 208, a. 1280), i el de "rippagium seu leçdam de illis mercibus siue rebus qui discarricantur in portu" (doc. 296, a. 1282).

Mostres més simples de sinònims, però igualment ben interessants, trobem, per exemple, en les següents equivalències: "publicata siue sparsa" (doc. 16, any 1269); "castrum siue fortiam", "dampnum uel malum" (doc. 22, a. 1272); "pignorarre uel marchare" (doc. 52, a. 1276); "maestriam siue officium" (doc. 76, a. 1277); "pedagium, portaticum siue leçdam" (doc. 91, a. 1277); "stabilimentum seu atributamentum" (doc. 97, a. 1277); "expensis seu missionibus" (doc. 105, a. 1277); "graumen siue expensam uel missionem" (doc. 165, a. 1279); "ammouit siue asportauit", "domum siue mansum" (doc. 187, a. 1279); "moueant siue turbent" (doc. 197, a. 1279); "impedimentum uel contrastum" (doc. 200, a. 1279); "salam nostram siue

stadium castrum” (doc. 212, a. 1280); “staticum siue salam castrum” (doc. 223, a. 1280); “questionem seu demandam” (doc. 227, a. 1280); “patuum siue solum terre”, “pedagio siue lezda”, “intelligi siue excogitari” (doc. 237, a. 1280); “manumissorum seu tutorum” (doc. 238, a. 1280); “nuncios siue syndicos” (doc. 265, a. 1281); “hereditatis siue hereditamenti” (doc. 277, a. 1282); “instrumentum siue cartam” (doc. 281, a. 1282); “uniuersitatis seu ciuium”, “procuratoribus seu consulibus uniuersitatis ciuitatis” (doc. 296, a. 1282); “subsidiu seu iuuamen” (doc. 347, a. 1283); “census siue censualia” (doc. 348, a. 1283); “palacio siue castro”, “mandatum seu legationem comissam” (doc. 350, a. 1283); “rupe siue castro”, “tercii siue laudimii” (doc. 353, a. 1283); “arbitrum arbitratorem seu amicabilem comportatorem”, “castro siue rocha”, “dare uel dimittere”, “malefacte uel dampna”, “petitionem siue demandam ciuilem seu criminalem”, “iurisdiccione siue domini” (doc. 354, a. 1283); “questio siue dissenso”, “castrum uel fortitudinem”, “baudatores uel proditores”, “questio uel causa”, “manutenencia uel emparancia”, “remansisse uel esse”, “ualdenses siue ençabata-tos” (doc. 367, a. 1283); “sagiones aut bastonarii”, “correus uel trotarii”, “muros seu clausuras” (doc. 375, a. 1284); “bausia uel traditione”, “ultima uoluntas siue testamentum”, “census siue tributi”, “iurisdiccione uel districtu”, “officiu uel ministerium” (doc. 377, a. 1284); “uolencias seu excessus” (doc. 378, a. 1284); “captalarios siue nuncios” (doc. 380, a. 1284); “contentio seu questio”, “negociu siue causa”, “predam uel roberiam”, “moneta uel pecunia” (doc. 381, a. 1284); “excomuto siue intercambio”, “intercambio siue excomutacio” (doc. 386, a. 1284); “appellacionem siue protestacionem”, “pauore siue reguar”, “firma iuris siue caucione”, “acceperunt siue ocupauerunt” (doc. 387, a. 1284); “petitione seu postulatione” (doc. 391, a. 1284); “tornorum seu sustentorum” (doc. 399, a. 1284); “rixie siue euasionis” (doc. 403, a. 1284); “encanto seu almoneta publica” (doc. 418, a. 1285); “unitatem seu sacramenta”, “reffundere seu contribuere” (doc. 436, a. 1285); “guerra seu discordia”, “ualenssam uel iuuamen” (doc. 466, a. 1285); “preii siue intrate” (doc. 448, a. 1285); “inuentario seu memoriali”, “cohopertorio siue sobrecop”, “serti siue garlande”, “laboratas seu operatas”, “yconias siue ymagine” (doc. 4, ap., a. 1300). Aquest mateix darrer document, el testament i inventari de la reina Constança, ens explica a què corresponen els “suppellectilia” d’una casa: “matalafia, tapicia, linteamina et panni alii, tam lanei quam linei”.

Hom testimonia alguns mots, com “frontera” en el sentit de “façana”, viu encara en Valencià, en “in frontaria dictarum domorum” (doc. 19, a. 1271). Del que darrerament hom tendeix a anomenar adveració testamental, el privilegi conegut com “Recognouerunt proceres” diu “quod tale testamentum uocetur sacramentale” (doc. 377, a. 1284).

Algunes citacions textuales, com les que hom fa dels “Usatges de Barcelona” en una reclamació del 19 de març de 1274 (doc. 30), –que sens dubte hauria valgut la pena d’indicar– ens procuren unes variants de lectura respecte dels manuscrits conservats que semblen reproduir una citació feta de memòria, prova del bon nivell cultural dels jutges de la cort. Es tracta d’un extret de l’usatge 29. Vet aquí en paral·lel, el text segons l’edició de J. Bastardas, *Usatges de Barcelona*, Barcelona 1984 (B), i segons l’edició de S.M. Cingolani (C):

B

Et si contradictum ei fuerit seruicium ipsius feui, erit ei licitum feuum imparare et tenere in dominio, donec seruicium perditum sit ei in duplo emendatum et bene assecuratum ut amplius non sit ei contradictum

C

Si seruicium quod fieri debet fuerit domino contradictum, quod dominus potest feudum emparare et in suo dominio retinere, tandiu donec dictum seruicium sit ei in dupplo emendatum et bene assecuratum quod amplius non sit ei contradictum

El testament de la reina Constança ens dóna alguns títols de la seva biblioteca, formada per una Bíblia, que llegà al convent dels franciscans d'Osca, i pels següents llibres inventariats: un missal, un gradual –aquests dos “pro magna capella”–, un breuari, tres saltiris, un d'ells amb cobertes de plata, un llegendari, les *Confessions* de sant Agustí, el *Liber scintillarum* de Defensor de Ligugé i un llibre petit amb coberta vermella, però sense identificar (doc. 4, ap.).

Ni cal dir que la documentació aquí arreplegada permet de conèixer millor els costums feudals. Quan l'infant Pere cedí el castell de Montnegre a Ponç de Gualba, s'hi reservà, entre altres drets, el de pau i de guerra, de manera que pogués *de ipso castro et terminis suis, et hominibus eiusdem, facere pacem et guerram contra cunctos homines, et quod uos et heredes et successores uestri in dicto castro nos et heredes et successores nostros in eodem castro, et uicarium Barchinone et exercitum nostrum teneamini, cum maiori parte hominum de termino dicti castri, sequi cum armis per tres uel quattuor leucas extra terminos ipsius castri quandocumque et quocienscumque a nobis uel nostris fueritis requisiti* (doc. 36), on bé es veu que les distàncies de desplaçament per motiu d'ajuda bèl·lica estaven perfectament estipulades.

Certament també resulta de gran interès per a conèixer millor els costums feudals, llegir els detalls tan minuciosos que havien de regir el Desafiament de Bordeus, desafiant que Carles I d'Anjou llançà al nostre rei Pere el 30 de desembre de 1282 (doc. 331).

Un document del 1284 ens informa perfectament de com es feia una guaita: *quod predicti homines castri de Rocha et eorum successores teneantur facere guaytam in dicto castro de Rocha, scilicet, tempore guerre quilibet predictorum et eorum successores perpetuo scilicet unus homo de quolibet manso semel in quolibet mense, et non aliter* (doc. 381).

Interessant resulta també la crida del dijous 17 de gener de 1285, una de les més antigues conegudes, feta pública a Barcelona pel pregoner Guillem de Perera (doc. 448).

Els episodis de violència relatats reflecteixen l'ambient social de l'època. I així ens assabentem que, el 1276, Berenguer, fill de Bernat Borrell –que, dit sigui de passada, no devia dir-se Berenguer Borrell, sinó Berenguer Bernat–, ferí Ramon Ermengol amb el consell i ajut d'Arnau, fill de Ferrer Borrell, i, per tant, possiblement cosí seu (doc. 57). Aquest mateix Ferrer Borrell, entorn de 1257, havia estat víctima del robatori d'un bacó (doc. 78). Ramon de Muntada de Lacera quedà absolt, el 18 d'agost de 1276, de l'acusació d'haver prestat consell i ajut als autors de l'incendi del paller del mas de Dalmau de Matadepera, del vessament del vi i de la des-

trossa del mas (en aquestes accions també prengué part l'esmentat Pere Gavarra); a més també recolzà els malfactors donant-los de menjar i de beure (doc. 59). El 16 d'octubre del mateix any, Pere de Quadres, sotsveguer d'Osona, cità a judici Arnau de Cabrera i altres valedors seus per tenir retingut Pere de Mata i per haver ferit Pere Salvany, ambdós de Vic, i per haver comès molts altres crims en la persona d'altres vigatans, *ex quibus quidam fuerunt uulnerati, quidam mortui, alii detenti in capcione, aliqui etiam redimerunt se a uobis, et rapuistis hominibus ecclesie Vicensis et aliorum locorum religiosorum* (doc. 64).

La documentació ens assabenta, així mateix, de l'assassinat a Barcelona d'un mercader pisà. Es tracta de Guidone Varuendis, a qui després de matar-lo robaren 440 dobles d'or de Castella. Recuperats aquests diners, foren lliurats per uns franciscans al rei Pere. Després se li presentà un altre pisà, Riccuccio de Riccucci per demanar-li aquests diners de part de Guidone Benencase, també pisà i antic soci del difunt. El rei, de primer, com que no semblà als jutges de la seva cúria que les proves aportades per Riccuccio fossin suficients, es negà a tornar-los. Però, en presentar l'esmentat Riccuccio unes lletres testimonials del comú de Pisa i altres proves suficients i legítimes que les predites dobles pertanyien de ple dret a Guidone Benecase, el monarca es comprometé a retornar-les-hi en el termini de dos anys, per la qual cosa féu expedir un document el 30 de juny de 1277 de València estant (doc. 87).

El 23 de març de 1279, el ciutadà de Tortosa Guillem de Vilarnau fou acusat per Arnau Mercer de la mort del seu pare (doc. 178).

Un diploma del 13 de maig de 1279 ens assabenta també de la violació d'Elisén, cunyada de Sibil·la, esposa aquesta de Pere de Vilardell, inculpada per haver donat "fauorem, opem, consilium et iuuamen" a l'acusat de l'abús, Ramon de Montcada (doc. 185).

El 12 d'agost del mateix any, Arnau de Guardiola de Morvedre fou denunciat per haver maltractat un home soliu seu, Gilabert de Fàbrega, i la muller d'aquest, Anglesa. Segons l'acusació *cepit Guilabertum de Fabrica... et percussit eum grauiter cum quodam baculo et fregit sibi unam costam, et missit eum captum in quodam (recte quadam) domo dicti Arnaldi et fecit eum ibi custodiri; percussit etiam Anglesiam, uxorem dicti Guilaberti, cum manibus et pedibus* (doc. 187).

També som testimonis d'algun cas d'extralimitació per part de la justícia. Guillem de Reials, acusat d'haver comès un furt al jueu Salvat, fou empresonat pel batlle de Montblanc, el qual li negava el dret de defensa, motiu per què uns familiars de l'empresonat presentaren una queixa que deia: *Item protestamur, modo quo supra, quod ipsum Guillelmum de Royals tenetis captum indebito modo, non ad custodiendum ipsum ubi crimen exigeret, sed ad magnam penam quod facitis sibi sustineri in carcere ipsum ultra modum, et in tormis et catenis ipsum grauiter tormentando*. I tot això perquè el predit batlle era *inimicus dicti Guillelmi de Regals, et non ex zelo iusticie, sed tipo inuidie et malicie mouetis et mouistis uos contra dictum Guillelmum ... et ita est fama publica in Montealbo* (doc. 387).

Els infortunis de la vida quotidiana també desfilen per les pàgines d'aquest bell diplomata, on constatem, una vegada més, un dels molts casos de mort prematura en aquella època. L'11 de desembre de 1279 Duran de Perer havia deixat vídua la

seva dona Sança i orfes els seus fills Berenguerona, en edat púber, i Pericó, Subirana, Guillemó, Jaume, Duran i Blancona, infants encara (doc. 203).

De notable interès em sembla també remarcar que alguns documents ens donen el nom de tots els caps de casa d'una població –o de la seva major o més important part–. Així un diploma del 10 d'abril de 1278 esmenta els de Sabadell (doc. 112); un altre del 14 de juliol de 1280, els de Zuera (doc. 220); tres del 3 d'agost de 1282, els d'Alinyà (doc. 299), Ossera (doc. 300) i Padrinàs (doc. 301); quatre del 4 d'agost del mateix any, els de Josa (doc. 303), Fórnols (doc. 304), l'Espluga de Lavansa (doc. 305) i Saranyana (doc. 306); un del 14 de desembre de 1283, els de Ponts (doc. 361); dos del 15 de desembre del mateix any, els de Tiurana i Vilaplana (doc. 363), i els de Vilves (doc. 364); un del 26 de juny de 1284, el d'una bona representació de Martorell (doc. 395). També resulta interessant l'elenc de comanadors de l'orde de Sant Joan de Jerusalem testimoniats el 1280 (doc. 237), o la llista de feligresos de la parròquia de Sant Sadurní de la Roca el 1284 (doc. 381), els de la parròquia de Sant Esteve de Cervelló (doc. 386) o la dels moliners reials de Barcelona, “mole-rii qui amolant molendina domini regis” –en frase de ritme dactílic i amb aliteració etimològica–, el mateix any (doc. 382). Tota la comunitat de Santes Creus desfila en les signatures d'un diploma del 23 de juny de 1284 (doc. 394). I ens són coneguts els noms dels ballesters disposats a defensar la ciutat de Girona en el setge francès de 1285, entre els quals crec que cal incloure Negre de Sogorb, nom que no sembla que s'hagi de considerar una mera aposició de Pere Martí i que s'hauria de transcriure, per tant, “Petrum Martini, Nigrum de Sugurbio” (doc. 445). Els consellers de Barcelona de l'any 1285 són esmentats també al doc. 448.

Un document del 4 de juny de 1278 en dona, així mateix, la llista de les viles de la Vall d'Aran (doc. 116).

Queda confirmat que l'arxiu del monestir de Sixena custodiava documents reials molt importants, com els tractats signats entre els reis d'Aragó i de Castella (doc. 152) i que l'arxiu reial era també a la casa de l'Hospital de Barcelona, “registra regia in archiuo regio posito in domo Hospitalis Sancti Iohannis Iherossolimitani Barchinone” (doc. 214).

Fets històrics, com la revolta dels barons catalans el 1278 són ara millor coneguts. La sentència dictada contra el comte de Pallars Arnau Roger, al palau episcopal de Lleida el 23 d'agost de 1281 (doc. 260), per exemple, té unes parts narratives, redactades pel notari públic de Lleida Bertran Huguet, que no sols tenen interès històric sinó també literari, entès aquest terme en sentit ampli, naturalment. I així ens trobem amb el següent passatge, que recull l'explicació dels antecedents que dugueren el rei Pere a presentar una causa contra el comte pallarès. En dono només una part amb nova proposta de puntuació i alguna petita esmena textual.

Cum ipse dominus rex esset in regno Valencie et fuerit etiam longo tempore, pro eo quia Sarraceni in dicto regno existentes erexerant se contra predictum regem et terram suam, et rebellarunt cum multis castris et fortaliis contra eundem dominum regem, adducendo etiam milites Sarracenos ad terram Valencie de partibus Granate et de partibus Barberie, in maximum desonorem et dispendium terre sue et tocius christianitatis, in tantum quod idem dominus rex coactus fuit magnos contra ipsos Sarracenos exercitus congregare, et cum magnis cedibus, laboribus et expensis ipsos Sarracenos diuincens, diuina Gracia iuuante, sue dicioni reduxit.

Vix itaque Agarenorum negotio sic peracto, eodem domino rege in ipso regno permanente, nobilis Rogerius Bernardi, comes Fuxensis; Ermen-gaudus, comes Urgellensis, et Aluarus, frater eius; Raimundus Fulconis et predictus Arnaldus Rogerii, comes Pallariensis; Bernardus Rogerii de Erill et Raimundus Rogerii; Raimundus de Angularia; Guilelmus Raimundus (recte Raimundi) de Iosa, omnes predicti existentes naturales sui et de terra sua, et eorum etiam aliqui eiusdem domini regis uassalli pro multis feudis que pro ipso domino rege tenet (recte tenent), facta coniuratione et conspiratione, predicto domino rege absente et in predicto regno Valencie existente per (recte pro) reformatione ipsius terre, crudeliter quam plurimum, prout dictum est, a predictis Sarracenis perfidis deuastate, predicti nobiles contemptibiliter cum multitudinem (recte multitudine) armatorum, tam militum quam peditum, fuerunt terram ipsius domini regis agressi, faciendo insultus contra ciuitates, uillas, castella, mansos, loca religiosa et ecclesiastica, et stratas publicas et priuatas, ac alia loca et terras ipsius domini regis expugnando et inuadendo, saiones domini regis exercentes officium, saione (recte saiones) capiendo, uulnerando ac etiam occidendo, ignem imitando et hominis (recte homines) in domiciliis propriis concremando et uirgines captas deflorando, res etiam et bona que in predictis locis inueniebant deuastando, capiendo et secum asportando, homines etiam captos incarcerando et redimi faciendo, et alia multa maleficia atrocissima comitendo, et homines extraneos et de terra extranea uenientes contra dominum regem predictum et terram ipsius receptando et etiam sustinendo, et cum eisdem dampna plurima inferendo, dicto domino rege absente et postmodum in Catalonia existente, fatica iuris in eo super aliquo non inuenta, immo super perferimento (recte profierimento) de directo ab ipso domino rege eisdem oblato, et in maximum dispectum, contemptum et opprobium regie magestatis et dominacionis sue. Propter quod, cum fuissent legitime moniti et citati a domino rege et a suis uicariis ut de predictis malefactis et maleficiis seu criminibus facerent domino regi et conquerentibus de eisdem iusticie complementum, et cum hoc facere recusassent, fuerunt per ipsum dominum regem et eius uicarios a Pace et Treuga eiecti. Qui nichilominus in suis maleficiis, rebellatibus, inobediencia et contumacia persistentes, maiora ac grauiora crimina, dampna, iniurias et uiolencias prioribus comiserunt.

El 4 de novembre de 1279 l'alcaid de Torres, Pere de Tries, féu arribar a Pere de Palau de Camarasa tres ballestes i dues caixes de cairells: *tres balistas cornu, scilicet, duas de torno et unam duorum pedum; et duas caxias de quarellis, in una quarum sunt treytes de duobus pedibus et in alia sunt treytes baliste de strepo*. Aquest material, l'hi havia fet arribar el rei, sembla que acompanyat d' instruccions secretes (doc. 199).

Alguns documents ens ofereixen també algunes equivalències monetàries d'interès. El 4 de març de 1277 els morabatins valien set sous jaquesos; les masmundines, cinc sous jaquesos; els turonesos de plata, 0,7 sous jaquesos (doc. 73), i els sous melgoresos, 0,07 sous de tern de Barcelona (doc. 149). El 14 d'abril de 1281 el marc d'argent era comptat en 40 sous (doc. 252). El 15 d'abril de 1282 el marc d'argent corresponia a 73 sous i mig dels reials i 19 diners reials equivalien a 12 de Jaca (doc. 279). El 23 de maig de 1285 (doc. 441), 2.300 dobles d'or equivalien a 1.987 dobles miries o d'Almir, tenint en compte que, entre aquestes darrereres, "sunt sexaginta octo duple, quarum unaqueque est ponderis unius duple et quarte, et sunt computate pro octuaginta quinque duplis". A més, *sunt inter predictas mille nongentas octuaginta septem duplas mirias, centum quinquaginta duple et media ligate ad partem in quodam trocio*

panni lini, quarum quedam sunt rupte et quedam minoris ponderis et quedam sunt in dubio utrum sint bone. I encara, sunt tres cente tresdecim duple rexedie, et inter istas rexedias sunt quinquaginta duple, quarum quedam sunt rupte et quedam minoris ponderis et quedam sunt in dubio utrum sint bone.

El 2 de febrer de 1300 una unça valia 60 sous de moneda de tern de Barcelona (doc. 4, ap.)

Ja hem vist abans, com un cavall li costà a l'infant Pere 1500 sous de Jaca. El 22 de març de 1277, per l'adquisició d'un cavall "pili bagi bausani" Arnau de Cabrera hagué de pagar la també important suma de 930 sous de moneda barcelonesa de tern (doc. 74).

Una quartera de sal segons la mesura de Tarragona, posada a la costa, valia, el 24 d'octubre de 1283, 15 diners de moneda de tern de Barcelona –no 15 sous, com diu el regest– (doc. 357).

Era la lleuda *de unaquaque mola undecim denarios, exceptis molis Barchinonensium ciuium secundum quod in priuilegio domini regis Iacobi continentur* (doc. 382, a. 1284).

En fi, només podem regraciar, una vegada més, M.S. Cingolani pel seu notable esforç i per la riquesa d'informació que ens ha procurat en tants i tan variats aspectes del món medieval català.

JESÚS ALTURO I PERUCHO
Universitat Autònoma de Barcelona

Alessandra CIOPPI, *Le strategie dell'invincibilità. Corona d'Aragona e "Regnum Sardiniae" nella seconda metà del Trecento*, Cagliari, CNR - Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, 2012, 467 pp. ISBN 978-88-95462-50-9.

L'obra de la Dra. A. Cioppi, dedicada al sempre important tema de la història sarda en la plenitud medieval, i especialment en la segona meitat del segle XIV, ens ofereix un interessant estudi centrat en els registres de la Batllia General del regne de Sardenya, en temps del batlle Jordi de Planella, conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. L'autora ens ofereix una perspectiva distinta del que fou la dominació catalanoaragonesa i la presència dels catalans en els castells sards en el darrer terç del segle XIV, especialment en el regnat de Joan I. Una part important d'aquesta obra és, sens dubte, l'edició acurada dels registres 2484, 2485 i 2486, de la secció del Mestre Racional de l'Arxiu Reial de Barcelona. Per sí mateixa, aquesta part té prou rellevància com per ser considerada de manera singular, tota vegada que la lectura de les anotacions dels tres registres aporten informació múltiple i diversa sobre la dominació catalana, el recursos esmerçats per organitzar i mantenir la guerra, i la defensa i la conservació dels castells i fortificacions sota control català i, de forma ben significativa, informació rellevant i continuada sobre l'abastament d'aliments als soldats i guardes dels castells, especialment de Castell de Càller.

Tanmateix, l'edició va precedida d'un ampli estudi, organitzat en set capítols, en el que l'autora fa la seva proposta metodològica prèvia i presenta la historiografia més recent sobre les relacions catalanosardes, per analitzar després tot el procés